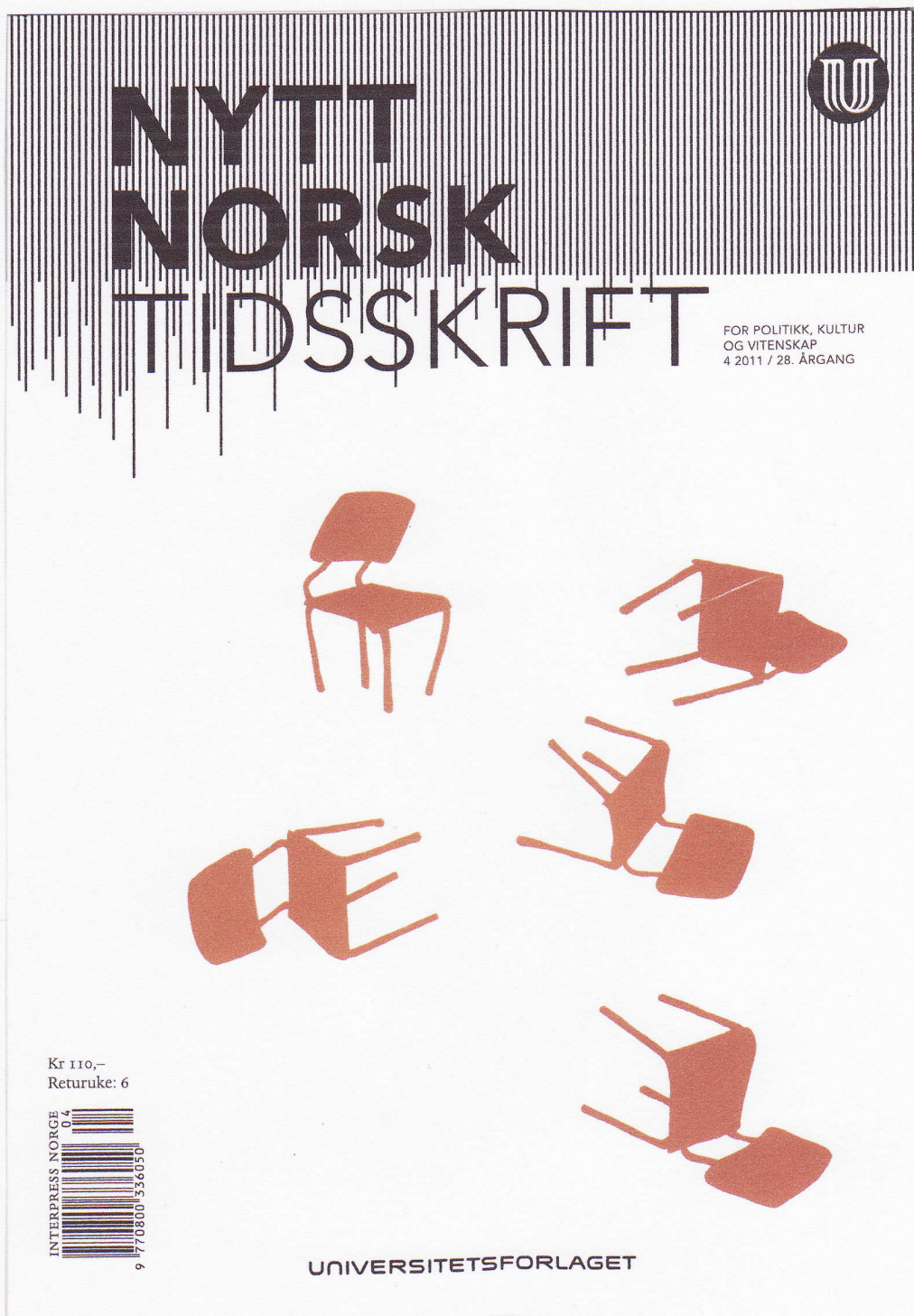

EN BRANNAKKE FOR FRED?

Odd Gunnar Skagestad

oguns@broadpark.no

Kr 110,-
Returuke: 6

UNIVERSITETSFORLAGET

Nytt Norsk Tidsskrift 04/2011

ISSN Online: 1504-3053 ISSN Print: 0800-336X

4/2011

Leder

- 332 CATHRINE HOLST Etter terroren
- 334 SINDRE BANGSTAD og ARNE JOHAN VETLESEN Ytringsfrihet og ytringsansvar
347 OLA TUNANDER Inspiratorer, interessenter, innvielsesmestre og investorer i Breiviks verden
- 359 AASTA MARIE BJØRVAND BJØRKØY Da Hoa og negermann forsvant
370 FRØY GUDBRANDSEN Er pressen en politisk aktør i familieinnvandringspolitikken?

Samtale

- 384 JONAS GAHR STØRE og FREDRIK SEJERSTED Utenfor eller innenfor? Norges europeiske dilemma

Fremragende?

- 395 GUNN ELISABETH BIRKELUND Culcom – kulturell kompleksitet

Kommentar

- 405 LEIF ARNE HELØE Ambivalent samhandlingsreform

Debatt

- 415 BJARNE ØVRELID På sporet av det tapte fellesskap
422 RAGNHILD ELISE ØRSTAVIK Om gener, fag og formbarhet
424 PER KLEPPE Aktørenes rolle i historieskrivningen
431 ODD GUNNAR SKAGESTAD En brannfakkell for fred?
438 HANS ERIK NÆSS Et forsvar for den eklektiske sosiologi

EN BRANNFAKKEL FOR FRED?

Odd Gunnar Skagestad
oguns@broadpark.no

DE MODERNE OLYMPISKE leker representerer en ideologi – «olympismen» – med karakter av en nyhedensk, verdslig verdensreligion. De olympiske symbolene er blant verdens sterkeste merkevarer, og forlener IOC med en enorm makt, både på det ideologiske og det materielle plan. Ilden og fakkelstafett-ritualene står således fremfor alt som symbol for makt, samtidig som de er et middel til maktutøvelse. Også i så måte reflekterer olympismen arven fra den nazistiske ideologi og dens maktspråk.

De 29. olympiske sommerleker i Beijing 8.–24. august 2008 ble en idrettsfest uten sidestykke og en gigantisk PR-forestilling for de kinesiske arrangører. Opptakten hadde ikke vært fullt så idyllisk. I tillegg til kritiske appeller fra menneskerettighetsforkjempere, hadde den negative mediaoppmerksomheten omkring den olympiske *fakkelstafetten* satt det forestående arrangementet i et ubehagelig søkelys.

TV 2 Nyhetskanalens reportasje om opptøyene som ledsaget fakkelstafettens ferd gjennom Paris 7. april 2008, ble innledet med en høystemt forkynnelse: «Denne ilden skal symbolisere internasjonal fred!». Dagen etter kunne *Dagbladet* sitere den franske sportsminister Bernard Laporte, som mente å vite at «[d]en olympiske ilden er et symbol på fred, respekt og soli-

daritet». I en nyhetsmelding fra *BBC News* 9. april ble det kunngjort at fakkelen ble hilst velkommen til UK «som et symbol på den sportsånd som forener folkene verden over i fredelig kappestrid». Hvoretter professor i idrettsetikk, Sigmund Loland uttalte: «Fakkelfstafetten nærmer seg en parodi. Det som skjer nå, er stikk motsatt intensjonen med ilden» (*Dagsavisen*, 2008).

Fire tilfeldige eksempler som målbærer den tilnærmet universelle virkelighetsoppfatning: Et sinnbilde hvor den olympiske ild – og fakkelfstafetten i særdeleshet – tillegges metafysiske egenskaper hvor edel sportsånd, internasjonal forbrødring og fremfor alt *fred* er de ypperste symbolverdier.

En vakker tanke, som ble krenket ved de protestdemonstrasjonene og opptøyene som hadde omskapt fakkelfstafetten til et uverdigg skuespill? Vel heller en illusjon hvor oppkonstruerte myter fikk et betimelig møte med virkeligheten. Her handlet det om en nådeløs strid om eierskapet til maktens symboler, dens ritualer, dramaturgi, scenografi og liturgi. Den som tror at OL-fakkelen er et symbol på fred og harmoni mellom nasjonene – et symbol som derfor må skjermes fra politikkens brutale maktspill – kan med fordel bli fortalt at det olympiske fakkelfskuespillet ble innstiftet og regissert av Adolf Hitler (Aastorp, 2004; McSmith, 2008; Strømsheim, 2008). Det er et skuespill som formidler en symbolikk i tråd med nazi-regimets propaganda for Det tredje rikets makt og for de nasjonalsosialistiske verdier og ideologi.

OL-flammens historie

Siden tidenes morgen har menneskeheten vært fascinert av ilden. Blant antikkens greske filosofer ble ilden ansett som ett av de fire elementer, og ble forbundet med renhet. Men fremfor alt ble ilden forbundet med *makt*. I forlengelse av makt-egenskapen skulle ilden dessuten bli for-

bundet med vold, krig, død og ødeleggelse. I den greske mytologi var ilden gudenes eieendom, og representerte et maktmonopol som var forbeholdt dem. «Syndefallet» inntraff da Prometheus stjal ilden fra gudene for å gi den til menneskene. Dette likte gudene dårlig. Straffen ble hard, blant annet sendte Zevs den ufyseelige skikkelsen Pandora til jorden for å plage menneskene. Når menneskene først hadde fått fatt i ilden, ble det til at de beholdt den. Men som avbikt for det inntrufne, og som uttrykk for anerkjennelse av gudenes rettmessige eierskap til dette maktmiddelet, ble det tent ild ved flere av helligdommene og altrene til gudenes ære. I Olympia, hvor antikkens idrettsleker ble holdt (likeledes til gudenes ære), brant det en permanent flamme ved alteret hvor man dyrket Hestia, arne-ildens gudinne.

Hvorvidt denne alter-ilden ble tillagt noen særskilt betydning i de ritualene som inngikk i oldtidens olympiske leker, skal ikke sies sikkert. Derimot kan man med stor sikkerhet fastslå at noen fakkelfstafett fant ikke sted.

Uansett kan uttrykket «den olympiske» ild knapt benyttes med referanse til antikkens olympiske leker. Heller ikke var det tale om noen olympisk ild da de moderne olympiske leker, på initiativ av Pierre de Coubertin, kom i gang i Athen i 1896. OL-flammen dukket først opp i 1928, da en arkitekt hadde lansert ideen om en ild som skulle brenne i den tiden OL i Amsterdam varte (Aastorp, 2004; Strømsheim, 2008). Ideen slo an, og ilden har vært et fast innslag ved alle senere OL-arrangementer. Nest etter de fem olympiske ringer er OL-flammen det sterkeste visuelle uttrykk for den moderne olympiske bevegelses makt.

Sammen med de øvrige seremonielle innslagene – taler, flaggheising, avsynging av den olympiske hymne, avleggelse av den olympiske ed – skaper OL-flammen et eksaltert drama, hvor flammen er det element som tilfører dra-

maet dets følelse av metafysisk tilhørighet, transcendens, magi og mystikk. Derfor er også ritualene omkring flammen – *hvem* som tenner den, *hvordan* det gjøres, *hvor* flammen kommer fra og *hvordan* den fraktes og føres frem til ildstedet – så nærsagt utrolig viktige.

Fakkelfstafettens historie

Ideen bak fakkelfstafetten ble unnfanget av tyskeren Carl Diem (Aastorp, 2004; *The Olympic flame and torch relay*, 2011: 6; *The Times*, 1962).¹ Som generalsekretær for de 11. olympiske sommerleker i Berlin i 1936 var Diem ansvarlig for organiseringen og gjennomføringen av lekene. Inspirasjonen til stafetten skal han – sammen med den tyske olympiske komités formann Theodor Lewald – ha fått under et besøk i Hellas i forbindelse med Den internasjonale olympiske komités kongress i 1934. Her utviklet de ideen og visjonen om et spektakulært skuespill som gjennom opphøyet kroppskultur på symboltungt vis ville forlene det nye Tyskland med antikkens heroiske myter. Med utgangspunkt i fiksjonen om det antikke Hellas som en arisk forløper til Det tredje rike, fremstod stafettkonseptet som en hyldest til ariske idealer og til nazi-regimet.

Hitler godkjente planene, tok selv styringen, og lot propagandaminister Goebbels og sin favoritt-filmskaper Leni Riefenstahl ta seg av iscenesettelsen.

Den 30. juni 1936 ble den første fakkelflammen tent ved hjelp av et sol-speil i Hera-tempelets ruiner i Olympia, av 15 særskilt innviede «vestalinner» under oppsyn av en «yppersteprestinne». Fakkelen ble så båret til Athen for en høytidelig signingsseremoni, hvoretter den ble ført de 3187 kilometrene til Berlin av et stafettlag bestående av 3331 unge presumptivt «arisk-utseende» løpere. Sluttetappen ble fullført av den 26 år gamle Sieg-

fried Eifrig, som ble jublet frem av hundretusener av tilskuere da han tente to flammer plassert på et seremonielt alter omkranset av naziflagg. Eifrig overlot deretter fakkelen til en annen løper – Fritz Schilgen (utvalgt på grunn av sitt særlig flotte ariske utseende) – som tente flammen på selve hovedalteret, omgitt av enda flere naziflagg.

Til tross for forestillingens mørke politiske overtoner ble fakkelfstafetten en ubetinget suksess for arrangørene, tiljublet av en verden som villig lot seg imponere av kroppskulturens estetikk og forføre av dens metafysikk, udødeliggjort i Riefenstahls film «Olympia».

Fakkelfstafett-konseptet var så vellykket at det skulle bli et fast innslag i alle senere olympiske leker. At det dreiet seg om et nazi-påfunn, unnfanget og utklekket under hakekorsets tegn, har ikke syntes å bekymre Den internasjonale olympiske komité (IOC) eller lekenes nasjonale arrangører. Diems nære vennskap med IOCs mangeårige president Avery Brundage kan ha vært en medvirkende faktor i så måte, men var neppe avgjørende: Fakkelfstafettens suksess hadde gitt konseptet en ustoppelig egendynamikk. Upåvirket av utfallet av den annen verdenskrig, skulle fakkelfstafetten bli en tradisjon som siden har vært fulgt, opprettholdt og bevoktet med den nidkjærhet og ærefrykt som hører innarbeidede religiøse ritualer til.

De samme prosedyrene for tenning av den olympiske ild i Olympia har vært fulgt uendret siden 1936, med tre unntak: De 6., 7. og 8. olympiske vinterleker, som fant sted henholdsvis i Oslo i 1952, i Cortina i 1956 og i Squaw Valley i 1960. For Cortina-lekene ble ilden tent i Roma, mens den for Oslos og Squaw Valleys vedkommende ble tent i «skisportens vugge» Morgedal, nærmere bestemt på ildstedet i huset hvor skipionéren Sondre Norheim hadde hatt sitt hjem.

Olympismen – ideologi, religionssubstitutt og verdensmakt

I 2009 fikk IOC observatørstatus i FN, og verdensorganisasjonens generalsekretær Ban Ki-moon kalte IOCs president Jacques Rogge «King of the World». Enkelte mente at dette var et i overkant beundrende og verbalt bomskudd (Valderhaug, 2010). Men var det egentlig det?

Olympismen som ideologi er beskrevet i Det olympiske charter (*Olympic Charter*, 2010: 11). Den olympiske bevegelses karakter av ideologi er blitt studert av bl.a. professorene Arne Martin Klausen og Sigmund Loland, som begge fremhever hvordan de olympiske leker er uttrykk for en ideologi – *olympismen* – hvor kjernen beskrives med uttrykkene «hurtigere, høyere, sterkere» – «*citius, altius, fortius*» (Loland, 1994; *Forskning*, 1994; Klausen mfl., 1995).

Men olympismen er mer enn en ideologi. Med lanseringen av de moderne olympiske leker gikk startskuddet for fremveksten av en verdslig verdensreligion, med dyrkelsen av menneskekroppens ytelser som credo (Skagestad, 2000: 104–105). Det ble en dyrkelse komplett med tilbedelse av idoler, og utstyrt med symboler, retorikk, ritualer og dogmer med tilhørende moralbud. Olympismen kunne tilby, om ikke evig frelse, så iallfall resirkulérbare doser av karisma, ekstase og katharsis. Og på toppen av det hele: Et ypperstepresteskap – av kritiske kommentatorer benevnt «Ringenes herrer» – som forvaltere av de sanne olympiske verdier (Simson og Jennings, 1992).

De olympiske verdier omfatter også politisk makt og pengemakt. Det er en makt som får statsledere til å valfarte til IOCs konferanser og stille seg på gangen for å smigre og smiske, tiggje, bønnfalle og tilby milliardsummer i mer eller mindre tilslørte bestikkelser i håp om at deres land skal få æren av å arrangere lekene – for så å måtte reise skuffet hjem etter å ha blitt for-

smådd. I møtet med søkerlandene kan IOC diktere betingelsene – og prisen.

IOC beskyldes jevnlig for å være en udemokratisk institusjon, et lukket oligarki, et geriatrisk gubbevelde, en korrupsjonens høyborg. Samt for å være gjennom-kommersialisert og hyklersk. I den grad det har tjent den olympiske bevegelses interesser, har institusjonen fra tid til annen søkt å gi inntrykk av å være lydhør overfor strømninger i tiden og foreta en forsiktig modernisering. Men makt er ikke noe man uten videre skusler bort, og man tukler ikke med en vellykket oppskrift. Kombinasjonen Zevs og Mammon har vist seg å være en uslælig vinner, og i år 2011 fremstår olympismen og dens yppersteprester/konserndirektører som mektigere enn noensinne.

Lillehammer '94: Definisjonsmaktens triumf

At den olympiske ild i 1952 ble tent i Morgedal, var en handling som målbar pietetsfull sans for rotekte norsk kulturarv og tilhørende verdier. Men det som følte riktig og greit i 1952, skulle vise seg problematisk i 1994.

Forberedelsene frem mot Lillehammer-OL hadde vært en krevende øvelse for lekenes organisasjonskomité LOOC, men på nyåret 1994 var alt klart for det som skulle bli tidenes folkefest. Alt var klart, bortsett fra *Fakkelfstafetten*. Stafetten som skulle bringe den olympiske ild fra Morgedal til Stampesletta på Lillehammer.

Da IOC kom under vær med de norske planene, kom tommelen ned – denslags kunne man nok ikke ha noe av IOCs holdning vakte bestyrtelse: Morgedals-ilden hadde jo vært bra nok i 1952 og i 1960, hva var problemet? Dette måtte bero på en misforståelse, klart at vi måtte kunne bruke vår egen velprøvde og tradisjonsrike Morgedalsflamme!

Saken ble gjenstand for stor oppmerksomhet i pressen, og utløste hektisk virksomhet fra LOOCs side. Kreative løsningsforslag ble lansert.

Kunne man ikke enes om et kompromiss – for eksempel ved å bruke begge flammene? To fakkelstafetter kunne møtes underveis, og de to flammene forenes i en felles fakkel i en stilfull og verdig seremoni. Den konsoliderte flamme kunne dermed på magisk og mystisk vis ta opp i seg de beste metafysiske strømninger – aura, karma, feng shui og whatnot – fra de to arnesteder Olympia og Morgedal, hvoretter den i triumf kunne føres frem til den olympiske arena på Lillehammer. Forslaget i dets mest finurlige varianter ble gjenstand for en selsom presedebatt, hvor kvasiteologiske argumenter ledsaget av esoteriske besvergelses og erotiske metaforer kom til uttrykk fra ellers avbalanserte talspersoner.

IOC hadde ingen sans for LOOCs argumentasjon. Å la den hellige olympiske flamme – det rene solproduktet fra Heras tempel – besudles av underlødige vare fra et sotete ildsted i en Zevsforlatt avkrok, var en utålelig, ja, simpelthen en blasfemisk tanke. Dessuten var dette en prinsipp sak, og derfor ikke noe forhandlingstema. Som det står å lese i Det olympiske charter (artikkel 13): «*The Olympic flame is the flame which is kindled in Olympia, under the authority of the IOC*». Beskjeden fra IOC var klar: Uten flamme fra Olympia, ingen vinterleker på Lillehammer.²

For en utenforstående måtte saken fortone seg som ansatsen til en opprivende kjetterstrid over hvordan Den Rette Læres liturgiske arv og tarv skulle ivaretas. I realiteten dreiet det seg om definisjonsmakt og materiell makt. Bak det olympiske paradigmet – bak de kvasireligiøse besvergelses og de juridiske spissfindigheter, bak alle honnørordene – lå forståelsen av maktens anatomi og dynamikk. Her stod det om å forsvare selve maktmonopolet. En devaluering av OL-flammen og dens mystikk ville bety en tilsvarende devaluering av flammens unike symbolverdi og en ditto svekkelse av dens eieres maktposisjon.

Den «norske» fakkelstafetten med Morgedalsflammen ble riktignok en realitet. Gjennom et logistisk samarbeid med Postverket – og frivillig innsats fra tusener av lokale «ildsjeler» – sørget LOOC for at over 7000 «fakkel-løpere» brakte «Sondre Norheims ild» fra Morgedal til Lillehammer. Totalt antok stafetten etter hvert karakter av en «nasjonal dugnad» hvor markeringer av lokal identitet i kombinasjon med et nasjonalt og internasjonalt inkluderende budskap om mangfold, samhörighet, fellesskap, fred m.v. syntes å gå opp i en høyere enhet med OL-dimensjonen som fellesnevner. Mot denne bakgrunnen måtte Morgedals-fakkelen ankomst til OL-byen Lillehammer bli et antiklimaks. Her måtte fakkelen parkeres og gå i dvale på Beitostølen i påvente av de påfølgende Paralympics, hvor den fikk lov til å komme til sin rett.³

Den «rene» OL-flammen tilbakela – uten forstyrrende episoder – strekningen fra Olympia til Lillehammer, hvor den under IOCs auspisier og fulle kontroll ble overlatt Kongeriket Norges kronprins, som fikk æren av å foreta tenningen av selveste Den Olympiske Ild på den olympiske arenas prangende hovedalter. Regien og seremoniellet var perfekt. De 17. olympiske vinterleker ble den folkefesten og braksuksessen som mange av oss fortsatt minnes. IOC-president Antonio Samaranch kunne ubesværet koste på seg noen velvillige avskjedsord: «*Best Games ever!*». Definisjonsmaktens triumf var komplett.

Tilbake til fremtiden: London neste

Samaranch ble stundom kritisert for sin «fascistiske» fortid som minister i Franco-regimets Spania. Akkurat dét burde vel neppe holdes mot ham i vurderingen av hans rolle i IOC. Ei heller har forfatteren av disse linjer noe ønske om eller noen grunn til å stemple IOC som en gjeng nazister.

Det er likevel påfallende i hvilken grad den moderne olympiske bevegelse har bibeholdt –

tildels i forsterket form – sitt umiskjennelige nasjonalsosialistiske arvegods. Dette gjelder fremfor alt *estetikken*, slik den ble perfektionert i forbindelse med Berlin-OL i 1936. Men estetikken er jo ikke kun et ferniss. Den tjener også til å målbære de idealer, verdier og tankegods som bevegelsen står for. Blant dette tankegods står mottoet «hurtigere, høyere, sterkere» som uttrykk for den samme *forakt for svakhet* som vi kjenner igjen i nazismen.⁴

Denne artikkelen foregir ikke å gi noen dyptpløyende analyse av de ideologiske og verdimeslige berøringsfeltene mellom nasjonal-socialismen og den olympiske bevegelse. Unektelig finnes det elementer i nazismen (rasisme, krigsforherligelse, folkemord) som knapt kan anses som kjerneverdier i «olympismen». Tilsvarende er det elementer i olympismen (internasjonal forbrødring, fredelig kappestrid, tverrkulturell forståelse) som har hatt trange kår i nazismen. Det mest iøynefallende fellestrekk er bruken av *estetikken* som middel til å projisere *makt*. I så måte har fakkel-skuespillet en uovertruffen formidlingsstyrke – en magisk maktmarkør som bidrar til å samle, engasjere og trollbinde en hel verden hver gang når olympiske leker går av stabelen.

Sommeren 2012 er vi igang igjen, nå med London som vertsby for de 30. olympiske sommerleker. Ganske sikkert atter en gang med fakkelstafett. Trolig blir det ingen gjentakelse av den fjollete farsen fra Lillehammer '94, neppe heller noen reprise på slike demonstrasjoner og opptøyer som satte sitt preg på forspillet til Beijing '08. Det som er sikkert, er at stafetten vil bli supplert med en *følgefakkel* – en reserveflamme med samme sakrale opphav og følgelig av samme renhet som originalen. Den vil man kunne benytte til å gjenantenne selve hovedfakkelen, dersom denne skulle slukne underveis. Slikt har hendt før; det skjedde på vei til lekene i Montreal i 1976, da en ubetenksom funksjo-

nær kom i skade for å bruke en simpel sigarett-lygter til å få fyr på den igjen. En slik helligbrøde vil selvsagt devaluere fakkelens magiske kraft hinsides ethvert håp om olympisk frelse og forsoning, og skal ikke få skje igjen – måtte Zevs forbyde!

Og *fred* må vi uansett få lov til å håpe på – med eller uten tenning av olympisk glød med gnistrende flammer, ulmende ild og brennende fakler.

Noter

1 Diems navn er ikke nevnt i omtalen av fakkelstafettens historie i Arne Martin Klausen mfl. *Fakkelstafetten: En olympisk ouverture* (Klausen mfl., 1995), hvor forfatterne i stedet (s. 17) med den tyske idrettshistoriker Arnd Krüger som kilde peker på Goebbels' propagandaministerium under ledelse av ministerialrat Haegert, som dem som stod bak idéen. At Goebbels – under Hitlers overordnede ledelse – kom til å spille hovedrollen i selve gjennomføringen av prosjektet, er uansett vel dokumentert.

2 I foreliggende artikkel har jeg med hensikt fremstilt denne saken – og dens substans – som et mellomværende mellom LOOC og IOC. I de mange vidervedigheter og selsomme utspill, krumspring og kontakter som preget sakens forløp, var det riktignok ikke primært IOC, men den greske olympiske komité som fremstod som LOOCs motpart. IOC spilte her tilsynelatende en relativt tilbaketrukket rolle. Dette var utvilsomt et taktisk veloverveiet valg, som IOC kunne tillate seg i og med at den greske olympiske komité frontet IOCs sak og sørget for at saken fikk et utfall som fullt ut ivaretok IOCs interesser.

3 Til historien hører med at nyskapningen Paralympics ikke fikk lov av IOC til å kalle seg Para-Olympics («Para-Olympic Games»). Ei heller fikk Paralympics lov til å benytte de fem olympiske ringer, men måtte i stedet nøye seg

med en lettere beslektet, men definitivt annerledes logo. Åpenbart anså «Ringenes herrer» handicap-idretten som uverdigg til å assosieres for tett med den olympiske ånd – med dennes vektlegging av en kroppskultur som fordrer kjernesunne, fullkomne og feilfrie legemer.

4 Spesielt tematisert av filosofiprofessoren Harald Ofstad (Ofstad, 1971).

Litteratur

- Dagsavisen* (2008). «Fakkelfstafetten i ferd med å bli parodisk», 10. april 2008; <http://www.dagsavisen.no/utenriks/article343189.ece>. (Nedlastet 9. juni 2011).
- Forskning* (1994). «Olympismen & norskheten», nr. 1 (januar) 1994; <http://forskningsradet.ravn.no/bibliotek/forskning/199401/1994011601.html>. (Nedlastet 9. juni 2011).
- Klausen, A. M. mfl. (1995). *Fakkelfstafetten: En olympisk ouverture*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Klausen, A. M. (1996). *Lillehammer-OL og olympismen. Et moderne rituale og en flertydig ideologi*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Loland, S. (1994). «Pierre de Coubertin's ideology of olympism from the perspective of the history of ideas». I Barney, R. K. og K. V. Meier (red.), *Critical reflections on olympic ideology. Second international symposium for olympic research* (26–45). London, Ontario: University of Western Ontario; (<http://www.la84foundation.org/SportsLibrary/ISOR/ISOR1994g.pdf>).
- McSmith, A. (2008). «Aryan ideals, not ancient Greece, were the inspiration behind the flame tradition». *The Independent*, 8. april 2008; <http://independent.co.uk/sport/general/others/aryan-ideals-not-ancient-gr.html>. (Nedlastet 9. juni 2011).
- Ofstad, H. (1971). *Vår forakt for svakhet*. Oslo: Pax.
- Olympic Charter* (2010). http://www.olympic.org/Documents/Olympic%Charter/Charter_en_2010.pdf; 11. (Nedlastet 9. juni 2011).
- Simson, V. og A. Jennings (1992). *Dishonored games – Corruption money & greed at the olympics*. New York: Shapolsky Publishers. Norsk utgave *Ringenes herrer*. Oslo: Hjemmenes forlag (1992).
- Skagestad, O. G. (2000). *Norge på terskelen*. Oslo: DirekteForlaget.
- Strømsheim, G. W. (2008). «Nazistene fant opp fakkelfstafetten». *Dagbladets ukebilag Magasinet*, 8. april 2008; <http://www.dagbladet.no/magasinet/2008/04/08/531895.html>. (Nedlastet 9. juni 2011).
- The Nazi Olympics Berlin 1936 (2008). Online exhibition <http://www.ushmm.org/museum/exhibit/onlineolympics/>. (Nedlastet 9. juni 2011).
- The Olympic flame and torch relay* (2011). The Olympic Museum (brosjyre); http://multimedia.olympic.org/pdf/en_report_655.pdf; 6. (Nedlastet 9. juni 2011).
- The Times* (1962). «Prof. Carl Diem» (Obituaries), 18. desember 1962.
- Valderhaug, B. (2010). «Ringenes herrer». *Aftenposten*, 12. februar 2010; <http://www.aftenposten.no/meninger/kommentatorer/valderhaug/article3515078.ece>. (Nedlastet 9. juni 2011).
- Aastorp, H. (2004). «Den olympiske ild». *Forskning.no*, 20. august 2004; <http://www.forskning.no/artikler/2004/august/1092655433.17>. (Nedlastet 9. juni 2011).